

Nacionalni identitet u jeziku i oko njega

Dinka Pasini. 2019. *Hrvatski jezik od nacionalne retorike do suvremene proze*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

Jezik političke i nacionalne retorike iznimno je plodna tema kojoj se može pristupiti u širokome jezikoslovnom rasponu – stilističkome, sociolingvističkome, pragmatičkome, gramatičkome, leksikološkome. Utjecaj izvanjezičnih okolnosti na jezik potka je takve retorike, a zbivanja i prijelomni trenuci u hrvatskoj novijoj povijesti od 90-ih godina 20. stoljeća do početka 21. stoljeća obilježili su hrvatski jezik u svim njegovim stilovima. Dinka Pasini, predavačica na Croaticumu – Centru za hrvatski kao drugi i strani jezik, sustavno je obradila tu temu u knjizi *Hrvatski jezik od nacionalne retorike do suvremene proze*, u kojoj se analiziraju nacionalni i politički motivi u tekstovima suvremene hrvatske poslijeratne proze i novinskih tekstova. Knjiga veličinom obrađena korpusa (32 prozna teksta i velik broj novinskih članaka) nudi iscrpan uvid u obilježja takve retorike, koja je proširena i na razini standardnoga jezika, ali i na razini supstandarda, dakle razgovornoga i publicističkoga jezika kojim dominiraju (novinski i ulični) žargon, disfemizmi, psovke... O knjizi smo razgovarali s autoricom, koja je u svojim odgovorima ponudila slojevit uvid u različite aspekte proučavanja i analize obrađenih proznih tekstova te glavne društvene topose toga vremena.

HJ: Iako se u knjizi bavite suvremenom književnom prozom, u uvodu ističete da tekstove promatrate kao lingvistika i sociologinja te da se ne bavite književnom teorijom. Međutim, iz knjige je vidljivo da ste dobro upućeni u suvremenu hrvatsku književnost od 90-ih godina 20. st. do danas.

DP: Točno je da se u knjizi ne bavim književnom teorijom jer književni diskurs promatram kao dio nacionalnoga diskursa služeći se sociološkom i sociolingvističkom metodologijom. Hrvatsku sam prozu pratila i pratim jer, poučavajući hrvatski neizvorne govornike hrvatskoga jezika, nastavu nastojim dopuniti, među ostalim, suvremenim književnim tekstovima. Strani studenti sa stranih sveučilišta uglavnom nemaju doticaj sa suvremenom prozom osim s književnim djelima Dubravke Ugrešić i Slavenke Drakulić, iz kojih počesto dobivaju jednostranu sliku o Hrvatskoj i hrvatskome jeziku.

HJ: Budući da su nacionalni identitet i društvena zbilja u Hrvatskoj u vrijeme osamostaljenja teme i brojnih drugih djela i autora, kojim ste se kriterijima vodili pri odabiru književnoga korpusa za svoje istraživanje u kojemu su osim proze iz 90-ih godina 20. st. uvršteni i brojni tekstovi nastali u 21. st., zaključno s 2015. godinom?

DP: Korpus je nastajao nekoliko godina, a vodila su me dva kriterija: nacionalni i jezični. Nacionalni znači da je tekst tematski problematizirao pitanje hrvatskoga društva i nacionalnoga identiteta. Jezični znači da me zanimalo jezik književnih djela od devedesetih u najopćenitijemu smislu: njegov odnos prema standardnomu jeziku i nacionalnoj retorici,

tronarječnosti, urbanim vernakularima, otvorenost prema utjecaju engleskoga jezika i zapadnjačkoj supkulturi. Imala sam dvije bilježnice. Na jednoj je pisalo *Nacija i društvo*. U nju sam zapisivala navode koji su sadržavali temu društva i nacije, a bilo ih je mnogo jer je književni diskurs 90-ih na granici novinskoga i političkoga diskursa. Tek će budućnost pokazati koji su tekstovi nastali u tome razdoblju bili doista umjetnički. Na naslovnici druge bilježnice napisala sam *Jezik*. U nju sam zapisivala sve jezične posebnosti predmetnoga korpusa. Osobito zanimljivo u jezičnoj analizi pokazalo se to da je standardnim jezikom pisan književni diskurs koji je trebao sačuvati i dokumentirati nacionalnu retoriku 90-ih godina 20. stoljeća. Glavni protagonisti književnih tekstova koji kritički propituju događaje u vrijeme osamostaljenja RH i ratnih zbivanja, s druge strane, bježe iz standardnoga jezika, purističke tradicije i normativistike u mjesne govore, urbane, mladenačke i ulične žargone te ne prežu pred miješanjem hrvatskoga jezika s engleskim jezikom i novinskim žargonom. Istodobno revitaliziraju književna narječja u književnosti pokazujući sav njihov stvaralački potencijal. Neki autori idu i korak dalje, pa izmišljaju mjesne govore kao što to, primjerice, čini Renato Baretić u romanu *Osmi povjerenik*. Drugim riječima, hrvatski standardni jezik od 90-ih, iako dobiva status službenoga jezika i pravo na svoje ime nakon višestoljetnih nastojanja mnogih naraštaja političara i jezikoslovaca (pa i književnika), u književnome diskursu paradoksalno gubi svoj status književnoga jezika. To ne znači da se pisci odriču svojega jezika, nego da stvaralački potencijal ne nalaze samo u njegovanome standardnom jeziku. Standardni je jezik samo jedan varijetet u cjelokupnoj mnoštvenosti i bogatstvu hrvatskoga jezika. A kako je 90-ih imao jaku simboličku ulogu promicatelja nacionalnoga identiteta, književnicima je znatno smanjen manevarski prostor za slobodno umjetničko izražavanje. Stoga su oni našli izlaz u nestandardnim i supstandardnim varijetetima.

HJ: S obzirom na to da književnu prozu čine književna djela pojedinih autora, pa je time svako to djelo individualna umjetnička vizija, mogu li se u njima izdvojiti neki tematski motivi kao dominantni pri oblikovanju hrvatskoga nacionalnog identiteta?

DP: Tematski su motivi u književnim djelima nacija i hrvatski nacionalni identitet, gubitak jugoslavenskoga identiteta, povijest, rat i njegove društvene, ekonomske i psihološke posljedice (PTSP), ovisnosti, beznađe, destrukcija, privatizacija, tranzicijsko društvo, migracije i život u izbjeglištvu, hrvatsko-srpski odnosi, jezik, korupcija, ratno profiterstvo i ratni zločini, pomirba i dr. Mogli bismo ukratko reći da su 90-ih prevladavale teške teme.

HJ: Činjenica je i da su mnogi naši književnici istodobno i novinari, kolumnisti, komentatori društvenih zbivanja. Koliki je utjecaj jezika medija u stvaranju nacionalnoga identiteta, tj., kako i sami imate iskustvo u radu u medijima, utječe li medijski jezik na hrvatsku književnu prozu?

DP: Medijski jezik kojim se dnevno reproducira nacija i nacionalni identitet itekako utječe na književnu prozu, i to posebice u kriznim vremenima. Hrvatski su književnici 90-ih i sami kao dionici povijesnoga trenutka prijelomnoga za Republiku Hrvatsku medijski istupali svjesni moći i marketinškoga učinka medija, ali su u medijima izražavali i svoje političke stavove o naciji i jeziku. Većina njih u slobodno se vrijeme bavi pisanjem, a za život zarađuju radeći kao novinari u dnevnim listovima, što se nije promijenilo ni do danas. Stoga je vrlo

teško povući oštru granicu između novinskoga i književnoga teksta, za što u svojoj knjizi predlažem naziv *umjetničko novinarstvo*.

HJ: U knjizi ste usmjereni na proučavanje književnih tekstova, što samo po sebi uključuje širok raspon i slobodu jezičnoga izričaja, funkcionalnih stilova, ispreplitanje standardnih i nestandardnih oblika. Stoga, s obzirom na odabrani korpus proznih tekstova, na koji ste način s jezičnoga aspekta, dakle aspekta jezične forme i sadržaja, pristupili njihovoj analizi?

DP: Jezična analiza bila je makrosociolingvistička i mikrosociolingvistička. Prva je obuhvatila jezičnu politiku 90-ih, novi status hrvatskoga jezika, purizam, jezično savjetodavstvo i sve što je u to vrijeme činilo suodnose društva i jezika u promijenjenim sociolingvističkim okolnostima. Tomu su pridodani stavovi hrvatskih pisaca o navedenim temama oprimjereni navodima iz korpusa. Dakle, u središtu je zanimanja bio metajezični diskurs. Mikrolingvistička analiza obuhvatila je diskursnu analizu tekstova u kojima se analizirao književni tekst kao jezični izričaj u rasponu od odabira varijeteta do posebnih leksičkih obilježja poput, primjerice, žargonizma i psovke.

HJ: Smatrate li da je jezik u današnjemu društvu i dalje osnovno sredstvo kojim se izgrađuje nacionalni, ali i svaki drugi kolektivni identitet na temelju kojega jedna društvena zajednica postaje prepoznatljiva pa time i, s obzirom na sveprisutnu globalizaciju, različita od drugih zajednica?

DP: Ne može se općenito reći da je jezik u današnjemu društvu osnovno sredstvo kojim se izgrađuje nacionalni identitet, a još manje kolektivni. Nacionalni identiteti nekih država uopće nisu sazdana na jeziku nego na religiji. Kao primjer mogu navesti Irsku. Što se, pak, kolektivnih identiteta tiče, nacionalni je identitet samo jedan u mnoštvu identiteta: socijalnih, dobrih, rodni, manjinskih i dr. Tijesna povezanost hrvatskoga standardnog jezika i nacionalnoga identiteta plod je naše povijesti, kulture i političkih okolnosti te činjenice da je hrvatska suverenost ostvarena jako kasno, tek kad su za to stečeni društveni uvjeti.

HJ: Na temelju Vaših istraživanja iznesenih u knjizi, koliko je i kako nacionalni identitet utkan ponajprije u hrvatski standardni jezik i je li se taj odnos promijenio od 90-ih godina do danas?

DP: Nacionalni je identitet duboko utkan u hrvatski standardni jezik bez obzira na to je li riječ o primordijalističkim ili konstruktivističkim teorijama nacije i nacionalnoga identiteta. Svaki je diskurs, pa čak i onaj književni, nacionalni. Nacionalna retorika u medijima i književna proza 90-ih progovaraju o naciji i nacionalnome identitetu. Prva ga stvara, a druga ga propituje. Odnos između hrvatskoga standardnog jezika i nacionalnoga identiteta od 90-ih promijenio se utoliko što je u to doba njegova simbolička uloga pratila povijesni trenutak osamostaljenja Republike Hrvatske i proglašenja hrvatskoga kao službenoga jezika u Ustavu RH i ostalim pravnim aktima, dok danas, u vrijeme globalizacije, migracija i svjetske krize čuva osjećaj pripadnosti zajedničkoj povijesti, tradiciji i kulturi u višejezičnoj Europi.

Uredništvo Hrvatskoga jezika zahvaljuje Vam na razgovoru.